نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره نهم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۴، صفحات ۳۲۰ تا ۳۲۷

مفهومی

جایگاه عیادت بیمار در سبک زندگی اسلامی براساس روایات

سعیده موسوی[۱]، رسول محمدجعفری*[۲]

۱. کارشناسی ارشد گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه شاهد، تهران، ایران
۲. *نویسنده مسئول: دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه شاهد، تهران، ایران، r.mjafari@shahed.ac.ir

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۱/۳۱ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۷/۲۰

چکیده

زمینه و هدف: در آموزه‌های اسلامی، روابط اجتماعی میان انسان‌ها جایگاه ویژه دارد و برای استحکام این روابط توصیه‌های متعدد وارد شده است، یکی از مهم‌ترین این توصیه‌ها، سنت ارزشمند عیادت از بیمار است، که می‌تواند در ایجاد شرایط مناسب در بازگشت سلامتی بیمار نقش مؤثر ایفا کند.

روش: این پژوهش با رویکرد توصیفی ـ تحلیلی و با پایه تحلیل مفهومی و اَسنادی انجام شده است. دراین راستا، گزاره‌هایی که بر جایگاه عیادت از بیمار در سبک زندگی اسلامی از منظر روایات دلالت دارند، جمع‌آوری، تدوین و تبیین گردیده است.

یافته‌ها: جایگاه عیادت از بیمار در سبک زندگی اسلامی براساس روایات در چهار حوزه اصلی قابل تبین است: ۱. ضرورت عیادت، ۲. پاداش عیادت، ۳. آداب عیادت، ۴. بیماران مورد عیادت.

نتیجه‌گیری: عیادت‌کنندگان با حضور در کنار بیمار، علاوه بر ایجاد روحیه‌ای مثبت و تقویت انس اجتماعی، از نیازهای او آگاه شده و برای رفع آن‌ها تلاش می‌کنند. همچنین، عیادت‌کننده موظف است در هنگام دیدار با بیمار آداب خاصی توجه نماید؛ از جمله: رعایت زمان مناسب برای عیادت، کوتاه بودن مدت همنشینی، مهربانی با بیمار، دعا برای سلامتی او، درخواست دعا از بیمار، عیادت از کسانی که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند، خویشتن‌داری نزد بیمار و آهسته گفتن حمد.

کلیدواژه‌ها: اسلام، دین، مراقبت بیمار، ملاقات‌کنندگان بیماران

مقدمه

در مکتب وحیانی اسلام، اتکا بر روابط اجتماعی برای تحقق وحدت و انسجام، از ضروریات مسلم به‌شمار می‌آید. جایگاه اجتماع در قرآن چنان برجسته است که بسیاری از آیات بر اجتماعی بودن همه شؤون اسلام دلالت دارند (۱). بخش قابل توجهی از عبادت‌ها در اسلام نیز جنبه اجتماعی داشته و در ارتباط فرد با دیگران معنا می‌یابند؛ مانند: نماز جماعت، حج، زکات، خمس، صدقه و حتی دعا که از این جنبه خالی نیست (۲).

یکی از مصادیق مهم در انسجام و استحکام در روابط اجتماعی که نوعی عبادت محسوب می‌شود، عیادت از بیمار است. عیادت به معنای دیدار بیمار و جویا شدن از حال او است. در منابع فقهی نیز احکام آن در باب طهارت مورد بحث قرار گرفته است (۳). عیادت به طور کلی از حقوق مسلمانان بر یکدیگر بوده و ضمن آنکه رکن اجتماع‌گرایی و سیرهٔ تمامی انبیا و اوصیا (ع) به شمار می‌رود در دادگاه عدل‌الهی نیز مورد بازخواست قرار گرفت؛ از این‌رو انجام این وظیفهٔ انسانی با رعایت آداب ویژه، از اهمیت و ضرورت خاصی در میان آموزه‌ها و تعالیم اسلامی برخوردار است (۴).

در ارتباط با موضوع بیمار در آموزهای دینی، پژوهش‌های متعددی از ابعاد گوناگون سامان یافته است، برای نمونه: باستانی و رضایی (۱۳۹۸) در مقاله «حقوق و تکالیف بیمار از منظر اسلام» (۵)، غنی‌زاده و کیخا و خاکپور (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی مستندات منشور حقوق بیمار بر مبنای آموزه‌های دینی(قرآن و روایات)» (۶)، غفاری (۱۳۸۹) در مقاله «دورنمایی از اخلاق پزشکی و رعایت حقوق بیمار در برخی متون طب سنتی ایران و اسلام» (۷) و نرگسی خرم‌آباد (۱۳۹۱) در مقاله «ابعاد حقوق بیماران از

Please cite this article as:
Musavi S, Moohammadjafari R. The Position of Visiting the Sick in Islamic Lifestyle from the Perspective of Narrations. Iran J Cult Health Promot 2025; 9(3): 320-327.

Copyright: © Iranian Journal of Culture and Health Promotion. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

منظر قرآن کریم و سنت اسلامی» (۸) به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. همانگونه که روشن است، این مقالات در ارتباط با حقوق بیمار در آموزه‌های اسلامی توجه داشته‌اند و یکی از این حقوق، عیادت از بیمار است که در ضمن مباحث بدان اشاره شده است. با این حال، به نظر می‌رسد به رغم تألیف این آثار، بررسی جامع ابعاد مختلف عیادت از بیمار- شامل ضرورت عیادت، پاداش عیادت، آداب عیادت و بیماران عیادت ــ در روایات همچنان ضروری است. همه ابعاد یاد شده در پژوهش‌های پیشین به‌طور کامل کاویده نشده‌اند؛ از این‌رو سامان دادن پژوهشی مستقل درباره جایگاه عیادت از بیمار در سبک زندگی اسلامی از منظر روایات، ضرورتی انکارناپذیر دارد.

روش

پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی ـ تحلیلی و از نوع تحلیل مفهومی و تحلیل اَسنادی انجام شده است. در این چارچوب، گزاره‌هایی که بر جایگاه عیادت از بیمار در سبک زندگی اسلامی از منظر روایات دلالت دارند، از کتاب دانشنامه احادیث پزشکی ـ به سرپرستی آیت‌الله آقای محمد محمدی ری‌شهری ـ نگاشته شده است، سپس این گزاره‌ها با توجه به اهداف تحقیق دسته‌بندی شده، و در ادامه جایگاه عیادت از منظر روایات تحلیل می‌شود. مطابق با آنچه گذشت، مراحل انجام این پژوهش، بدین صورت بوده است:

- مطالعه چارچوب نظری تحقیق،
- بررسی و دسته‌بندی روایات مرتبط با جایگاه عیادت،
- تحلیل و تبیین روایات،
- بحث و نتیجه‌گیری.

یافته‌ها

روایات اهل بیت (ع) در زمینه عیادت از بیمار را می‌توان در چهار محور اصلی دسته‌بندی، بررسی و تحلیل کرد:

۱. ضرورت عیادت،
۲. پاداش عیادت،
۳. آداب عیادت،
۴. بیماران مورد عیادت.

۱. ضرورت عیادت

در مکتب انسان‌ساز اسلام، عیادت بیمار و دیدار او از اهمیت و ارزش ویژه ای برخوردار است؛ زیرا این رفتار نیک اخلاقی مورد رضایت خداوند بوده و نقش بسزایی در تحکیم روابط انسانی و ایجاد صمیمیت ایفا می‌کند. به همین دلیل، رسول خدا (ص) در تفسیر آیه: «فَإِذا قُضِيَتِ الصَّلوةُ فَانْتشرُوا فی الأرْضِ» (جمعه/۱۰) عیادت بیمار را در کنار دیگر رفتارهای ارزشمند اخلاقی ذکر کرده و می‌فرماید: «منظور آیه(از پراکنده شدن در زمین) طلب کارهای دنیوی نیست، بلکه منظور عیادت مریض، تشییع جنازه و دیدار برادر دینی در راه خداست» (۹و۱۰).

عیادت از بیمار که در رهنمودهای معصومان (ع) به آن توصیه شده، در جهت ایجاد آرامش روانی برای بیمار و کاستن از درد و رنج روحی اوست و این هدف از طریق آدابی چون ابراز محبت، هدیه بردن و رفتارهای مابه تحقق می‌یابد (۱۲). از این‌رو لازم است ابعاد مختلف عیادت بیمار در روایات مورد بررسی و تبیین قرار گیرد.

سنت بودن عیادت

در روایتی از امام صادق (ع) آمده است: «بر شما باد پاکدامنی و تلاش در انجام وظایف دینی، در تشییع جنازه حاضر شوید و به عیادت بیماران بروید» (۱۲). همچنین پیامبر خدا (ص) می‌فرماید: «عیادت، سنّت است» (۱۲). واژه سنت در اصطلاح فقه به معنای استحباب به کار می‌رود؛ یعنی الزام و طلب غیراکید از سوی مولا (۱۳). بنابراین، در این بحث مراد از سنت همان معنای رایج در فقه است.

عمل پسندیده و مورد رضای خداوند

امام علی (ع) عیادت بیمار را یکی از پسندیده‌ترین کارهای نیک معرفی کرده است (۱۲)، همچنین نقل شده است که حضرت موسی (ع) به خداوند عرض کرد: «خدایا! کدام بنده‌گان تو نزدت محبوب‌تر است؟ خداوند فرمودند: آنان که از بیماران عیادت می‌کنند، به مادرانِ داغدیده تسلیت می‌گویند و مردگان را تشییع می‌کنند» (۱۲).

حق مؤمنان بر یکدیگر

در روایات فراوانی از حقوق مؤمنان نسبت به یکدیگر سخن به بیان آمده است، گاه پنج حق (۱۲)،گاه هفت حق (۱۴)، گاه شصت حق (۱۵) و گاه هفتاد حق (۱۶)، برای آنان ذکر شده است. یکی از حقوق یادشده در این روایات، حق عیادت از بیمار است. به این معنا که هرگاه مؤمنی بیمار شود، دیگر مؤمنان وظیفه دارند، دیدار او رفته و از حال او جویا شوند.

عمل مورد بازخواست پروردگار

براساس حدیثی در گفت‌وگوی پیامبر (ص) با خداوند، خداوند متعال فرمودند: «ای آدمی‌زاده! بیمار شدم و از من عیادت نکردی ...» پیامبر (ص) عرض کرد: خدایا! آیا تو بیمار می‌شوی؟» خداوند فرمودند: «بنده‌ام بیمار می‌شود و از او عیادت نمی‌کنند؛ اگر کسی از او عیادت می‌کرد، عیادتش از من به شما می‌آمد» (۱۲). عظمت مؤمن در پیشگاه خدای سبحان به اندازه‌ای است که بیماری او را بیماری خود می‌داند. در این‌گونه موارد که به مقام فعل اشاره دارد (نه مقام ذات)، سخن از امر و نهی سخن به میان می‌آید؛ یعنی مؤمن به جایگاهی می‌رسد که مظهر اسمی از اسمای خدا

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

می‌شود. این مظهر که از اسمای برتر است، فرمان می‌دهد و دیگر مظاهر الهی اطاعت می‌کنند؛ نه اینکه مؤمن فرمان دهد و خدا اطاعت کند (۱۷).

به‌طورکلی، تقویت ارتباط عاطفی در میان افراد جامعهٔ اسلامی در راستای یاری همدیگر برای رسیدن به کمالات انسانی، از اهداف کلان و راهبردی شریعت وحیانی اسلام است؛ به‌گونه‌ای که انسان‌ها را به اجتماعی زیستن فرا می‌خواند. یکی از ابزارهای تحقق این هدف کلان، *عیادت از بیماران* است؛ عملی که از یک سو برای بیمار رنجور مرهم و تسکین به‌شمار می‌آید و از سوی دیگر عیادت‌کننده را به فضائل اخلاقی و تربیتی فراوانی می‌رساند. همان‌گونه که او نعمت وحدت را قدر دانسته و به وظیفهٔ اجتماعی و انسانی خود عمل کرده است، خداوند متعال نیز او را مشمول رحمت واسعه، خویش قرار می‌دهد (۱۸).

سفارش معصومان (ع) و سیره آن بزرگواران در عیادت از بیماران، گویای اهمیت این عمل در تقویت روابط انسانی است؛ زیرا عیادت از بیمار علاوه بر ایجاد روحیه‌ای مناسب برای او و برقراری انس و الفت بیشتر میان دل‌ها، موجب آگاهی از نیازمندی بیمار و تلاش در جهت برآوردن آن‌ها می‌شود.

۲. پاداش عیادت

عیادت بیمار آثار گسترده‌ای در دنیا و آخرت دارد؛ زیرا از یک سو روحیه بیمار تقویت شده و از بار سنگین بیماری که جسم و جان او را فرا گرفته کاسته می‌شود و در نتیجه سلامتی از دست رفته سریع‌تر باز می‌گردد، و از سوی دیگر دل‌های اعضای جامعه به هم نزدیک‌تر شده، برادری و همدلی میان آنان افزایش می‌یابد، تا آن‌جا که فرد و جامعه به سبب این رفتار الهی و انسانی مشمول لطف و رحمت خداوند قرار می‌شوند (۱۰). ائمه (ع) با بیان اجر و پاداش عیادت، انگیزه‌ای قوی در مسلمانان ایجاد کرده‌اند تا خود را مکلف به انجام این سنت نیکو بدانند. این روایات در قالب مباحث گوناگون بیان شده‌اند.

رحمت الهی

برخورداری از رحمت الهی از مهم‌ترین آثار و پاداش‌های معنوی است که نصیب عیادت‌کننده بیمار می‌شود. رسول خدا (ص) فرمودند: «هرکس به عیادت بیماری رود، (تا زمانی که در راه است)، پیوسته در رحمت، گام می‌گذارد، و هنگامی که نزد او بنشیند، به‌طور کامل در رحمت، غوطه‌ور می‌شود» (۱۲).

همراهی فرشتگان

امام صادق (ع) فرمودند: «هر مؤمنی که مؤمن بیمار را در هنگام صبح عیادت کند، هفتاد هزار فرشته او را همراهی می‌کنند؛ و هنگامی که نزد او بنشیند، رحمت‌الهی او را در بر می‌گیرد و فرشتگان تا شامگاه برای او از خداوند آمرزش می‌طلبند و اگر شامگاه نیز او را عیادت کند، پاداشی همانند خواهد داشت تا زمانی که شب به صبح برسد» (۱۲).

ضمانت بهشت

اجر و پاداش فرد عیادت‌کننده نزد پروردگار، بهشت خواهد بود، امام علی (ع) می‌فرماید: «برای شش گروه، بهشت را ضمانت می‌کنم: ... مردی که به عیادت بیماری روانه شود و در این مسیر از دنیا برود، بهشت برای اوست» (۱۲).

طلب آمرزش

از دیگر پاداش‌های الهی که برای عیادت‌کننده بیمار تعیین شده، طلب آمرزش فرشتگان است، امام صادق (ع) فرمودند: «هر مؤمنی از مؤمنی دیگر را در هنگام بیماری‌اش برای خداوند عیادت کند، خداوند فرشته‌ای از فرشتگان عیادت‌کننده را همراه او می‌گمارد که در قبرش نیز از او عیادت کند و تا روز قیامت برای او آمرزش طلب نماید» (۱۲).

برآوردن حاجات

برآوردن حاجات عیادت‌کننده بیمار پاداش بزرگی است که پروردگار متعال خود ضامن تحقق آن شده است. پیامبر (ص) فرمودند: «خداوند در روز قیامت، بنده‌ای از بندگان خود را سرزنش می‌کند و می‌گوید: ای بنده من! چه چیزی تو را مانع شد که چون بیمار شدم، عیادتم کنی؟ بنده می‌گوید: سبحان اللّه، تو پروردگار بندگانی؛ نه دردی بر تو عارض گردد و نه بیمار می‌شوی. خداوند می‌فرماید: برادر مؤمنت بیمار شد و از او عیادت نکردی. به عزّت و جلالم سوگند، اگر از او عیادت کرده بودی، مرا نزد او می‌یافتی و پس از آن، خود حاجات تو را عهده می‌گرفتم و آن‌ها را برآورده می‌کردم» (۱۲).

از این روایت ممکن است برای برخی، توهم جسمانیت خداوند یا حلول او در مؤمن پدید آید، آیت‌الله جوادی آملی در تبیین و رفع این توهم نوشته‌اند: «این سخنان از قبیل حق را در آینه مؤمن دیدن است، آیت خداوند می‌باشد، البته مظهر حق بودن، هیچ‌گاه به معنای حلول و اتحاد نیست؛ زیرا محال است که خداوند در چیزی حلول کند و یا با چیزی اتحاد یابد. مقصود آن است که همه موجودات جهان، به تمام هستی خود، نشانه خداوند هستند و همه هستی و کمالات خود را از او دریافت کرده و اکنون نیز دریافت می‌کنند و در حدوث و بقاء محتاج خدایند» (۱۹).

۳. آداب عیادت

«آداب» جمع «ادب» است. علامه طباطبایی در تعریف ادب نوشته است: «ادب، شکل و حالت نیکویی است که شایسته است رفتار مشروع

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

دینی یا رفتار مشروع عقلی بر اساس آن انجام شود؛ رفتار مشروع دینی، مانند آداب دعا، و رفتار مشروع عقلی مانند آداب دیدار دوستان. به عبارت دیگر، ادب همان ظرافت در عمل است (۲۰). آیت‌الله جوادی آملی در تأیید همین معنا می‌نویسند: «حقیقت ادب، همان دقت و ظرافت در رفتار و رعایت حدود هر عملی است که از روی اختیار و بر مبنای شریعت پروردگار باشد» (۲۱).

در بیشتر ابواب فقه، منظور فقیهان از آداب، مجموعه رفتارها و هیئت‌هایی است که فعل یا ترک آن‌ها از دیدگاه شارع مقدس موجب حسن و کمال فعل یا موضوعی می‌شود که حکم شرعی به آن تعلق گرفته است؛ مانند آداب نماز، روزه، زیارت، جهاد و تخلّی (۳). این معنا همسو با همان معنایی است که علامه طباطبایی بیان کرده است، بنابراین مراد از آداب عیادت، مجموع رفتارها و هیئت‌هایی است که فعل یا ترک آنها از دیدگاه شارع مقدّس، موجب حسن و کمال عیادت خواهد بود. در ادامه آداب عیادت طبق روایات تبیین می‌گردد:

رعایت زمان عیادت

استراحت و آرامش از نیازهای اساسی و اولیه بیمار است و در روند بهبودی‌اش او تأثیر فراوانی دارد؛ لذا عیادت‌کننده باید زمان ملاقات را به حداقل کاهش دهد تا محیط برای استراحت بیمار، آماده شود (۱۰). در روایات معصومان (ع) به موضوع زمان ملاقات و مدت آن توجه شده و توصیه‌های لازم به عیادت‌کنندگان داده شده است. رسول اکرم (ص) توصیه کرده‌اند که عیادت از بیمار تا پیش از گذشت سه روز انجام نشود، و اگر پس از آن بهبودی حاصل نشد، عیادت صورت گیرد. ایشان فرمودند: «بیمار عیادت نشود، مگر پس از سه روز» (۱۲). همچنین از دیگر نکات مهم در مسئله زمان عیادت آن است که این دیدارها پی در پی نباشد بلکه توصیه شده است عیادت به صورت یک روز در میان یا دو روز در میان انجام شود. پیامبر (ص) فرمودند: «یک روز در میان، عیادت کنید» (۱۲).

همنشینی کوتاه مدت

از موضوعات مهم در عیادت آن است که عیادت نباید طولانی شود، زیرا بیمار به دلیل شرایط ناگوار جسمی و روحی به آرامش نیاز دارد و روشن است که نشستن‌های طولانی موجب رنج و ناآرامی او می‌شود. توصیه‌های معصومان (ع) نیز بر رعایت این نکته تأکید دارند. پیامبر (ص) فرمودند: «پُر پاداش‌ترین عیادت، سبُک‌ترینِ آن است» (۱۲). امام صادق (ع) نیز فرمودند: «در عیادت، کسی بیشترین پاداش را می‌برد که کمتر از همه بنشیند» (۱۲).

مهربانی با بیمار

یکی از وظایف مهم عیادت‌کننده، بلکه جامعه اسلامی، همراهی و همدری با مسلمانی است که بیماری و درد و رنج وجودش را فرا گرفته است؛ زیرا اسلام، جامعه را همچون پیکر واحدی می‌داند که در مسیر حرکت به سوی خدا، اگر عضوی از آن دچار مشکل و ناراحتی شود، دیگر اعضا به یاری او می‌شتابند و با رسیدگی، محبت و کمک خود، درمانش می‌کنند. پیامبر (ص) با تشبیه جامعه اسلامی به یک پیکر، همدردی با بیمار را مورد تأکید قرار داده است: «مؤمنان در مهربانی و عطوفت به یکدیگر مانند یک پیکر هستند که چون عضوی از آن به درد آید، سایر اعضا را به همدردی در تب و بیداری شب فرا می‌خواند» (۲۳و۱۰).

بی‌تردید حسن برخورد و ابراز محبت به بیمار در ایجاد نشاط و تقویت روحی او بی‌تأثیر نخواهد بود؛ از این‌رو توصیه‌هایی در باب مهربانی با بیمار در آداب عیادت آمده است. پیامبر (ص) فرمودند: «چون یکی از شما بر بیماری وارد شود، با او دست دهد، دست خویش بر پیشانی او گذارد، احوال‌پرسی کند، آرزوی درازتر شدن عمر او را نماید و از او بخواهد برایش دعا کند؛ زیرا دعای بیمار مانند دعای فرشتگان است» (۱۲)

دعا برای بیمار

از دیگر آدابی که هنگام عیادت به آن توصیه شده است، دعا کردن برای بیمار است. روشن است که دعا و طلب عافیت در بهبود شرایط روحی او مؤثر خواهد بود. آن‌گونه که در روایتی از پیامبر خدا (ص) آمده است: «چون بر بیمار در آمدید، برای وی آرزوی عمر دراز کنید؛ چه این دعا از اجل او را دفع نمی‌کند، امّا مایه خرسندی وی می‌شود» (۱۲). همچنین پیامبر (ص) در دعای خود هنگام عیادت بیماری فرمودند: «خداوندا، او را بر دردش پاداش ده و تا پایان عمرش عافیت عطا کن» (۱۲).

طلب دعا از بیمار

طبق روایات، یکی از مؤثرین عوامل در آمرزش گناهان، ابتلا به بیماری است. بدیهی است کسی که از گناهان پیراسته شود، دعای او در ردیف دعای فرشتگان معصوم از گناه قرار داده شود و بر همین اساس، در روایات توصیه شده است که از بیمار درخواست دعا شود. پیامبر (ص) فرمودند: «وقتی بر بیماری وارد شدی، از او بخواه تا برایت دعا کند؛ زیرا دعای او مانند دعای فرشتگان است» (۱۲). دعای بیمار به استجابت نزدیک‌تر است، امام صادق (ع) فرمودند: «هر کس بیماری را برای خدا عیادت کند، آن بیمار هرچه از خداوند برای عیادت‌کننده بخواهد، خداوند استجابت کند» (۱۲).

عیادت از کسی که به عیادت نیامده

اسلام به شکل‌گیری و استواری روابط اجتماعی و جلوگیری از گسست آن اهمیت فراوان داده است و آموزه‌های دینی گواه بر این حقیقت هستند. یکی از نمودهای آن، توصیه به عیادت از بیماری است که خود در

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

دوران سلامتی از عیادت دیگران خودداری کرده است. امام علی(ع) می‌فرماید: «به عیادت کسی که به عیادتت نیامده برو» (۱۲).

امساک نزد بیمار

از دیگر آداب و توصیه‌های اسلامی هنگام عیادت بیمار، خودداری از خوردن چیزی نزد اوست، علت این سفارش را می‌توان چنین بیان کرد. نخست آن که در برابر بیماری که توان خوردن ندارد، برخلاف ادب است؛ همان‌گونه که در توصیه‌های اسلامی از خوردن در برابر روزه‌دار نهی شده است؛ دوم آن‌که پذیرایی از عیادت‌کنندگان برای خانواده بیمار زحمات و هزینه‌های مضاعفی به همراه دارد. چنین دستوری درباره خانواده داغدیده نیز وارد شده است و اسلام توصیه کرده است تا چند روز برای خانواده مصیبت‌دیده غذا آماده و فرستاده شود (۲۴). امام علی (ع) فرمودند: «رسول خدا، از این‌که عیادت‌کننده نزد بیمار چیزی بخورد، نهی فرمود، مبادا که خداوند، پاداش عیادت او را از میان ببرد» (۱۲).

آهسته حمد گفتن

رسول خدا (ص) فرمودند: «اگر یکی از شما برادر خویش را گرفتار بلایی ببیند، خداوند را برای سلامت خویش بستاید، البته این حمد گفتن را به گوش بیمار نرساند» (۱۲). شایان ذکر است که روایات یادشده، تنها نمونه‌ای از رفتارهای سلبی است که در حضور بیمار نباید انجام داد و ضرورت دارد از هر عمل ناخویشاندی که موجب آزار او می‌شود پرهیز کرد و در کنار اندوه بیماری، غم دیگری بر او نیفزود.

۴. بیماران عیادت‌شونده

حقوق در اسلام به سه دسته تقسیم می‌شود: ۱) حقوقی که میان همه انسان‌ها از آن جهت که انسان هستند مشترک است و «حقوق انسانی» نام دارد، ۲) حقوقی که میان موحدان مشترک بوده و پیروان همه ادیان الهی را در بر می‌گیرد و «حقوق اعتقادی یا دینی» خوانده می‌شود؛ ۳) حقوقی که مخصوص مسلمانان است. در این قسم، افزون بر مرز میان توحید و شرک، امتیاز بین اسلام و سایر ادیان نیز مطرح است؛ بدین‌گونه یک مسلمان از آن جهت که انسان است با دیگران حقوق مشترک دارد، از آن جهت که موحد است با سایر پیروان ادیان توحیدی در حقوق مساوی است، و از آن رو که مسلمان است و آخرین دین را پذیرفته، حقوق اختصاصی خواهد داشت. این بخش از حقوق را «حقوق اسلامی» می‌نامند (۲۵).

از آنجا که آیین اسلام، شریعتی است که بسیاری از دستورالعمل‌ها و قوانین آن مؤمنان را به استواری روابط اجتماعی و مهربانی نسبت به همه انسان‌ها - با هر باور و اعتقادی - رهنمون ساخته است. در نامه معروف امام علی (ع) به مالک اشتر - که منشوری متقن برای زمامداری حاکمان است - ، آن حضرت می‌فرماید: «مهربانی بر رعیت را برای دل خود پوششی گردان و دوستی ورزیدن با آنان را و مهربانی کردن با همگان، و مباش همچون جانوری شکاری که خوردنشان را غنیمت شماری؛ چه رعیّت دو دسته‌اند: دسته‌ای برادر دینی تواند، و دسته دیگر در آفرینش با تو همانند» (۲۶). جمله اخیر امام علی (ع): «دسته دیگر در آفرینش با تو همانند»، راهبردی بین‌المللی در مهرورزی نسبت به همه مردمان با هر کیش و مرام فکری است، البته این توصیه تا زمانی است که غیر مسلمانان سرستیز و دشمنی با مسلمانان نداشته باشند (رک: ممتحنه: ۸)

براساس مقدمات باید گفت که عیادت از بیمار تنها یک حق اسلامی نیست، بلکه حقی انسانی، اعتقادی و اسلامی است.

همسایه

اسلام توصیه‌های اخلاقی و حقوقی فراوانی برای همسایه‌داری بیان کرده است که با رعایت آن‌ها انسان‌ها می‌توانند در آرامش و آسایش در کنار یکدیگر زندگی کنند. یکی از حقوق همسایه، عیادت از او هنگام بیماری است، پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: « ... اگر بیمار شد، به عیادتش برو و اگر از دنیا رفت، در تشییع جنازه‌اش شرکت کن (۲۷). این امر چنان اهمیت دارد که نقل شده پیامبر (ص) همسایه‌ای یهودی داشت و چون او بیمار شد، حضرت به عیادتش رفتند (۲۸). با توجه به این‌که بیشتر اهل کتاب ساکن مدینه یهودی بودند، ارتباط و تعامل پیامبر (ص) با آنان بسیار بود و با الغای خصوصیت می‌توان این رفتار را به همه غیرمسلمانان تعمیم داد. این سیره پیامبر (ص) ریشه‌ای قرآنی دارد؛ چنان‌که خداوند فرموده است: «لا یَنْهاکُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذینَ لَمْ یُقاتِلُوکُمْ فِی الدِّینِ وَ لَمْ یُخْرِجُوکُمْ مِنْ دِیارِکُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَ تُقْسِطُوا إِلَیْهِمْ إِنَّ اللَّهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطینَ» (ممتحنه: ۸): یعنی «خدا شما را از کسانی که در کار دین با شما نجنگیده و شما را از دیارتان بیرون نکرده‌اند، باز نمی‌دارد که با آنان نیکی کنید و با ایشان عدالت ورزید، زیرا خدا دادگران را دوست می‌دارد».

مؤمن

دین اسلام حرمت ویژه‌ای برای مؤمن قائل است. در اسلام، دشنام به مؤمن باعث فسق، جنگ با او سبب کفر، و غیبت او گناهی بزرگ شمرده شده است؛ همچنین حرمت مال او مانند حرمت خون او بیان شده است. عیادت مؤمن در بستر بیماری نیز تأکیدی بر تکریم و پاسداشت مقام اوست، از این‌رو اولیای دین بر عیادت مؤمن بیمار تأکید فراوان کرده‌اند (۲۴). پیامبر (ص) فرمودند: «مؤمن بر مؤمن هفت حق دارد که خداوند آن‌ها را بر او واجب ساخته است، از جمله آن

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

که او را در بیماراش عیادت کند» (۱۲). شایان ذکر است کـه مـراد از مؤمن در این قبیل روایات، همان شیعیان اهل بیت (ع) هستند.

بنی هاشم

احترام به سادات به واسطه حرمت جد بزرگوارشان، سـیره بزرگـان و پیشوایان دین بوده است. از این‌رو عیادت بنی‌هاشم و سادات مورد توصیه خاص قرار گرفته است. پیامبر خدا (ص) فرمودند: «عیادت بنی‌هاشم لازم و زیارت آنان سنت است» (۱۲). گفتنی است مراد از بنی‌هاشم همان سادات هستند؛ اگرچه آنان جزء عموم مؤمنان از و روایات دسته قبل ایشان را نیز شامل می‌شود، اما اشاره به عیادت سـادات در قالـب روایـات جداگانـه، از حرمت مضاعف آنان بـه سـبب انتسـاب بـه پیـامبر (ص) حکایـت دارد و براساس قاعده پاداش مضاعفی نیز خواهد داشت.

خویشاوندان

بدیهی است شخص بیمار جز در موارد خاص، بر اثر تنهایی و بی‌مهری دوستان و آشنایان، بیشتر تحت تأثیر رنج بیماری قرار می‌گیرد؛ تا آنجا که گاهی در برابر یک بیماری مختصر و درمان‌پذیر ساده چنان خود را می‌بازد که زمینه درمان و امید به بهبودی را از دست می‌دهد. برعکس، بیمـارانی که مبتلا به بیماری درمان‌پذیر دشوار بوده، بر اثر پختگی طبیب و تقویت روحی به‌وسیله دوستان و ارحام سلامت خود را باز می‌یابند؛ و حداقل اثـر عیادت، کاستن شدت نـاراحتی و جلـوگیری از احسـاس شـدید بیمـاری خواهد بود (۲۹).

در آموزه‌های دین اسلام نیز تعمیـق روابـط فـامیلی و ایجـاد ارتبـاط صمیمانه و حمایتی بین خویشان از اهمیت بـالایی دارد، چنـان‌کـه امـام صادق (ع) در بیان اجر صله‌رحم می‌فرماید: «صله رحـم اعمـال را تزکیـه می‌کند، اموال را رشد می‌دهد، محاسبه را آسان می‌سازد، بلاها را بر طرف می‌نماید و سبب افزایش عمر می‌شود» (۳۰). قرآن نیز حفـظ پیونـدهای فامیلی را از اوصاف صاحبان خرد معرفی می‌کند: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَـا أَمَـرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» (رعد/۲۱).

با توجه به این توصیه‌ها، روشن اسـت کـه عیـادت از بیمـاری کـه از خویشان و بستگان است، علاوه بر برخورداری از پاداش عیـادت بیمـار، از اجر و پاداش عمل به وظیفـه صـله‌رحـم نیـز بهـره‌منـد خواهـد بـود. در توصیه‌های امام علی (ع) به فرزندش امام حسن (ع) آمده است: «خاندانت را گرامی‌دار، آنان بال و پَر تو هستند که با آن‌ها پرواز مـی‌کنـی... بـه عیـادت بیماران‌شان برو» (۱۲).

تهیدستان

از جمله توصیه‌هـای اسـلام، هـم‌نشـینی و مصـاحبت بـا بینوایـان و تنگدستان است تا از این راه زمینه ریشه‌کن شـدن فقـر و آثـار منفـی آن فراهم شود. عیادت از تهیدستان بیمار نیز به این هدف کمـک مـی‌کنـد؛ زیرا عیادت صمیمانه‌ترین و دوستانه‌ترین ارتباط را ایجاد می‌کنـد (۳۱). از این‌رو در روایات توصیه‌ای خاص بـه عیـادت از مسـتمندان شـده اسـت، پیامبر (ص) خطاب به ابوذر فرمودند: «با بینوایان هم‌نشین شو و چون بیمار شوند، عیادتشان کن» (۱۲).

بیماران نهی شده از عیادت

در روایات اهل بیت (ع) از عیادت برخی افراد به صراحت نهـی شـده است. رسول خدا (ص) فرمودند: «از سه دسته نباید عیادت کـرد: گرفتـارِ دندان درد، دچار چشم درد، و کسی که در بدن دُمَلی دارد» (۱۲)، همچنین فرمودند: «شراب‌خوار، چون بیمار شود، او را عیادت نکنند» (۱۲).

دقت در این روایات به خوبی حکمت منع از عیادت این چند گـروه را روشن می‌سازد؛ چرا که در سه طایفـه اول مشـخص اسـت کـه بیمـار در شرایط جسمی و روحی مساعد برای پذیرش عیادت‌کننده نیست و نیاز او به آرامش بیشتر خواهد بود، شاید هم به دلیـل کوتـاه‌مـدت بـودن دوران بیماری در این افراد باشد؛ اما در مورد روایت دوم، آشکار است که منـع از عیادت شراب‌خوار جنبه تربیتی و اصلاح دارد؛ زیـرا اسـلام دیـن رأفـت و مهربانی است و حتی پیامبر (ص) به عیادت یهودی نیز می‌رفتند. بنابراین این دستور، منع از عیادت در جهت تنبه و تربیت فرد شـراب‌خـوار صـادر کرده است.

بحث و نتیجه‌گیری

روایات و سنت‌های اسلامی در زمینه عیادت از بیمار، بیانگر اهمیت والای این عمل اخلاقی و انسانی در دین اسلام است. عیادت نه تنها بـه تقویت روابط اجتمـاعی و ایجـاد آرامـش روانـی بـرای بیمـاران کمـک می‌کند، بلکه برای عیادت‌کنندگان نیـز پـاداش‌هـای فراوانـی همچـون برخورداری از رحمت الهی و همراهی فرشتگان به همراه دارد. ضـرورت و پاداش عیادت، آداب و شیوه‌های مناسب آن و توجه به حقوق انسانی، اعتقادی و اسلامی در این زمینه، همگی نشان‌دهنده جایگاه ویـژه ایـن سنت در آموزه‌های دینی است. معصومان (ع) با تأکیـد بـر ایـن نکـات، جامعه اسلامی را به سوی همدلی، همراهـی و تکـریم بیمـاران هـدایت کـرده‌انـد. همچنـین توجـه بـه عیـادت از گـروه‌هـای مختلـف ماننـد همسایگان، مؤمنان، خویشـاوندان و تهیدسـتان، بیـانگر فراگیـری ایـن وظیفه اخلاقی و اجتماعی در اسلام است. این امر نشان‌دهنـده عمـق و گستردگی آثار مثبت این سنت حسنه در جامعه اسلامی است. به طـور کلی، عیادت از بیمار در اسلام به عنـوان یـک عمـل پسـندیده و مـورد تأکید، نقش اساسی در تحکیم روابط انسانی، تقویت روحیـه بیمـاران و ایجاد همبستگی اجتماعی دارد و آموزه‌های اسـلامی بـا تأکیـد بـر آن، جامعه را به سوی فضائل اخلاقی و انسانی سوق می‌دهند.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

تقدیر و تشکر

این مقاله بخشی از یافته‌های استخراج شده از پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث با عنوان «بررسی نظام سلامت از منظر روایات با تکیه بر کتاب دانشنامه احادیث پزشکی» است. نویسندگان مقاله حاضر بر خود لازم می‌دانند از معاونت پژوهشی دانشکده علوم انسانی دانشگاه شاهد، داوران محترم مقاله و تمام کسانی که در تدوین و اصلاح آن همکاری داشته‌اند، تشکر و قدردانی کنند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که در این مقاله هیچ‌گونه تضاد منافعی وجود ندارد.

منابع

1. Tabatabai MH. The Al-Mizan fi Tafsir al-Quran. Qom: Qom scientific board of educators in social Islamic publication office; 1995. [In Persian].
2. Kamali dolat-abadi H. Review and explain the philosophy of worship at the Imam amir al-momnine. Master's Thesis. Kashan University; 2012.
3. Institute of Islamic Jurisprudence Encyclopedia under the supervision of Mahmoud Hashemi Shahroudi. Farhang Fiqh Farsi. Qom: Institute of Islamic Jurisprudence Encyclopedia; 2003. [In Persian & Arabic].
4. Ahmadi S. Visiting the sick. Research Unit of the Global Sadeghin Forum, Alamnet website; 2019. [In Persian].
5. Bastani F, Rezaei M. Rights and duties of patients from the perspective of Islam. Soc Sci Stud 2019; 5(3): 1-12. [In Persian].
6. Ghanizadeh M, Keikha MR, Khakpour H. Review of the documentation of the Patient Rights Charter based on religious teachings (Quran and Hadith). Med Law J 2019; 47: 9-31. [In Persian].
7. Ghafari F. A perspective on medical ethics and patient rights in some texts of traditional Iranian and Islamic medicine. Med Hist 2010; 4(Autumn):11-45. [In Persian].
8. Bazargan A, Sarmad Z, Hijazi E. Research methods in behavioral sciences. Tehran: Aghah Publications; 1997. [In Persian].
9. Tabarsi F. Majma al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an. Tehran: Nasser Khosrow; 1993. [In Arabic].
10. Moqds Nyan SM, Mohammadi MM. Etiquette. Zamzam Hedayat affiliated with Imam Sadiq (AS) Research Institute of Islamic Sciences; 2008. [In Persian].
11. Javadi Amoli A. Mufatih al-Hayya. Qom: Isra; 2016. [In Persian].
12. Mohammadi Rishahri M. Encyclopaedia of Medical Hadiths. Hossein Sabri, Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute; 2006. [In Persian & Arabic].
13. Sanqur M. Al-Mu'jam al-Uṣūlī. Qom: Naqsh Publications; 2005. [In Arabic].
14. Ibn Babouyeh M. Man La Yahzara Al-Faqih. Revised by: Ghafari. Qom: Islamic Publication Office affiliated with the Qom Seminary Teachers Society; 1992. [In Arabic].
15. Kolini M. Kafi. Revised by: Ghafari A, Akhundi M. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya; 1986. [In Arabic].
16. Karajki M. Kenz al-Fawaid. Qom: Dar al-Zakhaer; 1989. [In Arabic].
17. Javadi Amoli A. Nasim Andisheh 1. Qom: Isra; 2009. [In Persian].
18. Ahmadi S. Visiting the sick. Research Unit of the Global Sadeghin Forum, Alamnet website; 2019. [In Persian].
19. Javadi Amoli A. Velayat Faqih. Qom: Isra; 2010. [In Persian].
20. Tabatabayi MH. Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an. Lebanon: Al-Alami Publications Institute; 1970. [In Arabic].
21. Javadi Amoli A. Adab Qada in Islam. Qom: Isra; 2013. [In Persian].
22. Qomi A. Safina Al-Bahar. Qom: Aswa; 1993. [In Arabic].
23. Fajri M. Etiquettes of visiting the sick and its effects. J Missionaries 2013; 12(127): 75-89. [In Persian].
24. Javadi Amoli A. Haq and Obligation. Qom: Isra; 2018. [In Persian].
25. Seyyed Razi M. Nahj al-Balagha. Translated by: Jafar Shahidi. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company; 1999. [In Persian & Arabic].
26. Hosseini SJ. The place of neighborhood in Islam. Mobaleghan Neighborhood 2017; 90(93): 84-93. [In Persian].
27. Ibn Abi Shayba al-Kufi A. al-Musnaf. Beirut: Dar al-Fikr; 1988. [In Arabic].
28. Faqih Imani M. Visiting the sick is an important Islamic and human duty. Daresahi from the School of Islam 1975; 16(9): 55-57. [In Persian].
29. Kufi Ahwazi H. Al-Zuhd. Translated by: Salehi A. Qom: Nur al-Sajjad; 2008. [In Persian & Arabic].
30. Javadi Amoli A. Tasnim. Qom: Asra Publication; 2014. [In Persian].

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]

Conceptual

The Position of Visiting the Sick in Islamic Lifestyle from the Perspective of Narrations

Saeed musavi[1], Rasul moohammadjafari[*2]

1. Master's degree in Qur'an and Hadith Sciences, Department of Qur'an and Hadith Sciences, Shahed University,Tehran, Iran.
2. ⁎**Corresponding Author:** Associate Professor,- Department of Qur'an and Hadith Sciences, Shahed University,Tehran, Iran, rasulmohamadjafari@yahoo.com

Abstract

Background: In Islam, special attention is given to social relationships among people. It is evident that specific recommendations have been provided to strengthen these relationships. One of the matters that Islam has emphasized is visiting the sick, as it plays an important role in creating a favorable environment for restoring the patient's health.

Methods: This research is descriptive-analytical, out through conceptual and documentary analysis. The statements related to the position of visiting the sick in Islamic lifestyle from the perspective carried of narrations were collected, compiled, and explained.

Results: The position of visiting the sick in Islamic lifestyle from the perspective of narrations was identified in four areas: 1) The necessity of visiting the sick, 2) The rewards of visiting the sick, 3) The etiquettes of visiting the sick, and 4) The patients to be visited.

Conclusion: Visitors, by visiting the sick, not only uplift the patient's spirits and create a closer bond but also become aware of the patient's needs and work towards meeting them. When visiting the sick, the visitor must observe the following etiquettes: respecting the appropriate time for the visit, short visits, kindness towards the patient, praying for the patient, requesting prayers from the patient, visiting someone who has not visited, refraining from excessive eating near the patient, and quietly praising.

Keywords: Islam, Patient Care, Religion, Visiting the sick

Please cite this article as:
Musavi S, Moohammadjafari R. The Position of Visiting the Sick in Islamic Lifestyle from the Perspective of Narrations. Iran J Cult Health Promot 2025; 9(3): 320-327.

Copyright: © Iranian Journal of Culture and Health Promotion. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-15]